

JEAN BOUTIÈRE ȘI ION CREANGĂ

JEAN BOUTIÈRE AND ION CREANGĂ

Bianca NEGRILĂ

Universitatea de Vest “Vasile Goldiș” Arad

Facultatea de Psihologie și Știința ale Educației

Abstract

Teacher of French in Oradea, Jean Boutiere learnt Romanian and he did numerous travels in order to discover our country, our traditions and customs.

The theme of his doctoral thesis is “Life and Work of Ion Creangă”, having as scientific adviser Professor Mario Roques. In order to achieve his task he contacts G.T.Kirileanu, Artur Gorovei, D.Furtuna, G. Ibraileanu, with whom he maintains a close correspondence relationship, the latter providing him with numerous documents and records about Ion Creanga.

Jean Boutière corresponded also with Andrei Mager, Bishop of Arad. From their

correspondence we present you a few letters, which enlighten several aspects of his activity as

author of the first important monograph about Ion Creangă.

Key words: doctoral thesis, letter, Ion Creangă, documents, our country, beauties, traditions, customs.

Cuvinte cheie: *teză de doctorat, scrisoare, Ion Creangă, documente, țara noastră, frumuseți, tradiții, obiceiuri.*

Jean Boutiere s-a născut la 1 Noiembrie 1898 în localitatea Mallemort din departamentul Bouche-du-Rhone. După terminarea liceului la Marsilia, urmează Facultatea de litere la Aix și Toulouse, luîndu-și licența în 1920. În același an vine ca tînăr profesor al Misiunii universitare franceze în România și va preda limba franceză la Liceul „Emanoil Gojdu” din Oradea, în locul lui Pascal Zigliara, ce fusese transferat la Cluj. La Oradea a ținut cursuri și la Școala militară de administrație.

Timp de doi ani, cît a stat în România, a învățat limba română, a făcut numeroase călătorii pentru a cunoaște frumusețile țării noastre, obiceiurile și tradițiile poporului român. În 1924, îndemnat de Mario Roques, profesor la Sorbona, Jean Boutière își alege ca teză de doctorat **Viața și opera lui Ion Creangă**. Pentru finalizarea acesteia, profesorul francez intră în legătură cu G. T. Kirileanu, Artur Gorovei, D. Furtună, G. Ibrăileanu, cu care întreține o strînsă corespondență, aceștia furnizîndu-i mai multe documente și mărturii despre Ion Creangă.

Odată terminată, lucrarea a fost susținută ca teză de doctorat, la Sorbona, în 24 mai 1930. Prima monografie importantă a lui Ion Creangă vede lumina tiparului la Paris în 1930 și a fost bine primită nu numai în Franța, dar și în România, unde, în 1932, “în baza raportului alcătuit de Mihail Sadoveanu”, volumul era încununat cu premiul Academiei Române.

Reîntors în Franța în 1922, Jean Boutière lasă în locul lui la Oradea pe J. Linard, în timp

ce el va funcționa ca profesor la Liceul „Coenelle” din Rouen, apoi ca șef al catedrei de limba română de la Școala națională de limbi orientale vii și, în sfârșit, ca succesor al lui Mario Roques, la Sorbona.

A revenit de mai multe ori în România, unde îi rămăsese fiul din prima căsătorie, pe care mult mai târziu îl va avea lângă el, în Franța, acesta plecând cu fiul său (și nepotul profesorului), Jean Marie Boutière.

În decursul timpului, Jean Boutière a întreținut strânse relații cu prietenii și cunoștii din Oradea și Arad.. În 1937 el a vizitat Aradul și a participat la Adunarea generală a „Astrei” de la Timișoara. Cu această ocazie, s-a întâlnit și cu Andrei Magier, pe care-l cunoscuse și cu care se împrietenise în timpul șederii sale la Oradea. (Andrei Magier (1891-1960). Studiază teologia la Cernăuți, luându-și doctoratul în 1912 și literele la Budapesta. Între 1914-1917 a fost rector al Internatului ortodox din Beiuș, după care, până în 1932, a ocupat diferite posturi administrative la Consistoriul din Oradea. În 1923 a fost numit rector al Academiei teologice din Oradea, iar din 1935 a fost ales episcop al Aradului).

Cu el a întreținut o importantă corespondență, din care vom prezenta acum trei scrisori inedite.

Prima scrisoare este de fapt o carte poștală, trimisă lui Magier din Lemberg, la 10 aprilie 1922. Cea de-a doua este expediată din Rouen la 1 august 1929, și se referă la ajutorul pe care i-l cere lui Magier în clarificarea unei situații deosebite în care se află, lăsându-și la Oradea soția și fiul încă mic. La sfârșit, își anunță prietenul că tipărirea cărții sale despre Ion Creangă decurge în condiții bune, sperînd să fie gata încă în toamna aceluiași an. Ea, însă, a apărut numai în 1930. Odată cu scrisoarea, îi trimite și câteva ilustrații inedite care vor fi cuprinse în volum, precum și un facsimil al scrisorii lui Creangă către unchiul său, Gheorghe.

Ultima scrisoare pe care o prezentăm, expediată din Paris la 22 iunie 1938, aproape după zece ani, îi aduce lui Magier vești mai bogate despre prietenul său. Astfel, Jean Boutière s-a recăsătorit în Franța, mama îi era bolnavă și se plînge de o situație materială grea, din care cauză n-a putut să trimită suma necesară studentului de la Strasbourg, pentru a se achita de cei 5000 lei, pe care Magier îi pusese la dispoziția sa. De asemenea, îl anunță că va face o călătorie în Polonia, cu care ocazie dorește să meargă și în Moldova, Bucovina și Basarabia, pe care nu le vizitase cu un an în urmă, cînd a venit în România, dar, totodată, îl invită și pe el la Paris, explicîndu-i că este suficient timp pentru aceasta. Se angajază, apoi, să-i învețe, în viitor, pe studenții săi, dragostea pentru țara noastră, pentru limba și literatura română.

Într-un lung P.S., Jean Boutière îi explică lui Magier greutățile pe care le are cu suma ce trebuie s-o trimită la Oradea, pentru întreținerea și instruirea copilului său și-i cere, în acest sens, sfaturi.

Pînă la stingerea sa din viață, la 29 ianuarie 1967, Jean Boutière a rămas un prieten al românilor, apreciind literatura noastră din care a tradus în limba franceză. Scrisorile pe care le prezentăm aduc noi mărturii despre viața și activitatea sa, punînd în lumină momente din istoria literaturii române din prima jumătate a secolului nostru:

<<...l'amour de votre lanque, de votre littérature et aussi celui de votre chere patrie>>
<<... dragostea pentru limba, literatura voastră și pentru draga voastră patrie >>.

I

Jusqu'à présent j'ai fait un bon voyage, quoiqu'un peu lent je me repose un peu à

Lemberg et repars ce soir pour Varsovie. Bien cordialement à vous,

Jean Boutière

Lemberg – Dimanche 10 avril 1922

Pînă în prezent am făcut o bună călătorie, deși cam lentă, mă odihnesc puțin la Lemberg și plec din nou în această seară la Varșovia. Cu cordialitate, al dumneavoastră, Jean Boutière

II

Rouen, le 1 août

1929

Mon cher ami,

Je réponds un peu tard à votre cordiale lettre, que j'ai trouvée à Rouen en revenant de Caen (chef-lieu d'Académie), où je faisais passer les examens de fin d'année.

Je vous remercie du fond de mon cœur de votre noble et généreuse conduite à mon égard, et je ne trouve pas de mots pour vous traduire ma gratitude. Mes parents me chargent aussi de vous dire combien ils sont touchés et reconnaissants. Vous êtes vraiment pour moi plus qu'un ami, un véritable frère et je ne pourrais l'oublier jamais.

Je comprends bien, d'après votre lettre, que je devrais confier mon affaire à un homme sérieux et énergique, pour obtenir enfin une décision; et malgré les ennuis assez sérieux que peut présenter le changement d'avocat (notamment le sort, d'un dossier précieux!), je suis décidé à suivre des conseils que je sais être ceux d'un frère.

Zigre nous fait connaître (dans une lettre dont je vous envoie une copie, lettre qu'il a adressée à mon père qui lui avait demandé des explications pour tous ces extraordinaires retards), que la prochaine séance sera pour le 18 septembre: je songe qu'il serait, peut être, possible de patience encore jusqu'à cette date, mais, s'il ne s'occupe pas sérieusement de l'affaire à ce moment là, j'entrerai tout de suite en rapports avec l'une des personnes indiquées, sans doute avec M.S., qui est dites-vous moins occupé.

Toutefois, si, pour une raison quelconque, vous estimez que je dois faire immédiatement le changement, je vous prie, au nom de notre vieille amitié, de me le dire, même sans me donner le motif de votre opinion: je m'en rapporterai absolument à vous, quitte à retarder momentanément la marche de l'affaire.

On convoque Samarineanu pour septembre? Je l'ai bien connu amicalement mais il ne connaît certainement rien à mon affaire !?!??

J'ai le plaisir de vous faire connaître que le moitié de mon livre sur Creanga est à peu près imprimée. La fin sera prête pour septembre ou octobre et l'ouvrage paraîtra, en France et en Roumanie, en novembre ou décembre. Je vous adresse quelques-unes des illustrations inédites qui y figureront. Je vous recommande tout particulièrement la lettre à son oncle Gheorghe, qui est vraiment très amusante.

J'espère, mon cher ami, que votre santé est, à présent, tout à fait bonne, et je vous adresse avec mes vœux les meilleurs, l'expression de mes sentiments de bien cordiale reconnaissance. Jean Boutière

Je vais rester encore quelques jours ici, pour surveiller mes travaux d'impression de Creanga. Puis je serai au Mas-d'Azil (Ariège).

Rouen, la 1 august 1929

Dragul meu prieten,

Răspund puțin cam târziu cordialei dumneavoastră scrisori, pe care am găsit-o la Rouen revenind de la Caen (orașul reședință al Academiei), unde am participat la examenele de sfârșit de an.

Vă mulțumesc din adâncul inimii pentru nobila și generoasa dumneavoastră conduită în privința mea, nu găsesc cuvinte să-mi exprim gratitudinea. Părinții mei mă însărcinează să vă spun cât de impresionați și recunoscători vă sînt. Sînteți într-adevăr pentru mine mai mult decît un prieten, un adevărat frate și n-aș putea să vă uit niciodată.

Înțeleg bine, din scrisoarea dumneavoastră, că ar trebui să-mi încredințez afacerea unui om serios și energetic, pentru a obține în fine o decizie; și cu toate necazurile destul de serioase pe care le implică schimbarea unui avocat (mai ales soarta unui dosar serios), m-am decis să vă urmez sfaturile pe care le știu a fi ale unui frate.

Zigre ne face cunoscut (într-o scrisoare, de pe care vă trimit o copie, scrisoare pe care a adresat-o tatălui meu, care i-a cerut explicații pentru toate aceste extraordinare întârzieri), că ședința următoare va fi pe 18 septembrie: eu gîndesc că ar trebui să avem răbdare pînă la această dată dar dacă el nu se ocupă serios de afacere în acest moment, voi intra imediat în raporturi cu una din persoanele indicate, fără îndoială cu M.S., care este, spuneți dumneavoastră, mai puțin ocupat.

Oricum, *dacă, pentru un motiv anume, considerați că trebuie să fac imediat schimbul*, vă rog, în numele vechii noastre prietenii, să mi-o spuneți chiar și fără să-mi dați motivul opiniei dumneavoastră: *mă voi baza numai pe dumneavoastră*, chiar dacă aș întârzia pe moment afacerea.

Îl convocăm pe Samarineanu pentru septembrie? L-am cunoscut bine, cu prietenie, dar el nu cunoaște cu siguranță nimic din afacerea mea!?!?!?

Am plăcerea să vă fac cunoscut că jumătate din cartea mea despre Creangă este aproape imprimată. Sfirșitul va fi gata pentru septembrie sau octombrie și lucrarea va apărea în Franța și în România, în noiembrie sau decembrie. Vă trimit câteva din ilustrațiile inedite care vor figura în ea. Vă recomand în mod deosebit scrisoarea către unchiul Gheorghe, care este într-adevăr amuzantă.

Sper, prietenul meu drag, că sînteți bine cu sănătatea și vă adresez cele mai calde urări, expresia sentimentelor mele de cordială recunoștință. Jean Boutière

Voi rămîne încă cîteva zile aici, pentru a supraveghea lucrările de tipărire a lui Creangă. Apoi voi fi la *Mas-d'Azil* (Ariège).

III

Paris, le 22 juin 1938

Mon cher ami,

Notre voyage de noces a été interrompu par la santé de maman; rappelés d'urgence de Nice, nous l'avons trouvée très souffrante et pendant bien des jours elle a été entre la vie et la mort. Nous avons vécu, ma femme et moi, des semaines très pénibles, et c'est pourquoi je vous ai laissé si longtemps sans nouvelles. A présent, grâce à Dieu, notre chère malade va un peu mieux; elle est actuellement dans une maison de santé, à Bourg-à-Reine, tout près de Paris et elle y passera au moins toutes les grandes vacances. Elle est bien diminuée physiquement et psychologiquement, ayant eu de nouveaux épanchements cérébraux, mais nous espérons que Dieu

nous la conservera encore longtemps.

Ces complications de sa santé ont entraîné et continuent à entraîner pour moi des charges extrêmement lourds, disproportionnées avec mes moyens d'existence; et c'est pourquoi je n'ai pas pu encore, à mon grand regret, envoyer à l'étudiant de Strassbourg l'équivalent des 5000 lei que vous aviez aimablement mis à ma disposition.

Mais je viens de prendre des mesures pour m'acquitter envers vous: j'ai écrit à votre étudiant, pour savoir s'il est encore à Strassbourg et dès que j'aurai sa réponse, je lui adresserai un mandat de fr. 840, représentant les 5000 lei au cours de 6, qui était celui de mes valeurs au moment de mon séjour en Roumanie. Je vous prie de m'excuser de ce retard bien involontaire.

Ma mère étant actuellement hors-de-danger, nous pensons partir, ma femme et moi, pour la Pologne du 15 au 20 juillet. Vers le 15 août, je me propose d'aller passer quelques semaines dans votre cher pays.

En raison de la baisse du franc et de ma situation financière difficile, je m'arrêterai dans les régions voisines de la Pologne, je veux dire en Bukovine, en Moldavie et peut être en Bassarabie qui sont d'ailleurs les parties de la Roumanie que je ne connais pas-ou presque pas. Je serai pourtant infiniment heureux de nous rencontrer. Ne serait-il pas dans vos projets actuels de faire vous-même un séjour dans ces régions? Nous nous disons aussi, ma femme et moi, que vous viendrez peut-être en France au début de l'été. Nous serions très heureux de vous accueillir dans notre maison, où nous avons largement la place de vous loger, et, la date de notre départ de Paris n'ayant rien de fixe (nous pouvons la reculer aisement), vous avez tout le temps de nous répondre et de passer avec nous autant de temps que vous voudrez.

Si je n'ai pas la grande joie de vous reconstruire dans votre pays, j'aimerais faire un séjour dans un ou plusieurs monastères de Moldavie et de Bukovine, et à la campagne, chez un prêtre ou un instituteur, où, naturellement, je payerais la pension convenable: et je vous serais très recommandations de m'aider, si possible, pour cette installation par des renseignements ou recommandations.

Je garde toujours le plus cher souvenir du séjour que j'ai fait l'an dernier auprès de vous. J'ai été heureux de pouvoir, cette année, commencer à payer la dette de reconnaissance que j'ai contractée envers vous et la Roumanie en enseignant à mes étudiants l'amour de votre langue, de votre littérature, et aussi celui de votre chère patrie. Je reprendrai plus amplement cette oeuvre à la rentrée prochaine, à la Sorbonne et à l'École des Langues orientales, où ce sera pour moi un grand plaisir d'accueillir vos compatriotes, et plus encore, vos amis.

Ma femme, qui sera enchantée de vous connaître, me prie de vous présenter ses très sympathiques salutations, ma mère se rappelle à votre meilleur souvenir, et je vous prie de croire, mon cher ami, à ma très reconnaissante et inébranlable affection,

Votre dévoué, Jean Boutière

Présentez mon respectueux souvenir à votre chère mère et à votre famille.

P.S. Je vous prie de me rappeler au bon souvenir de tous ceux qui, à Arad, ont bien voulu me témoigner leur sympathie et dont je n'oublie pas la cordialité.

P.S. Depuis quelques mois, en raison de la baisse constante du franc, j'envoie à Gh., chaque mois, mon plus 2000 lei, mais l'équivalent actuel des francs français 300, soit environ 1350 lei (ces 300 fr. ont représenté 2000 lei pendant plusieurs années), car je dois aussi songer à mes devoirs envers ma mère, dont la maladie me coûte très cher. J'ai reçu il y a quelque temps une lettre d'un certain lieutenant-colonel Popescu, locataire de Gh. depuis un certain temps. Cette lettre, assez insolente – et à laquelle, vous le pensez bien, j'ai jugé inutile de répondre, m'ordonne, dans une sorte d'ultimatum, de recommencer à payer 2000 lei, par mois, et de

verser la différence entre ces 2000 lei et la somme que j'ai envoyée les mois passés. Il prétend que 1350 lei par mois ne permettent pas d'assurer, à Oradea, la vie et l'instruction d'un enfant. Il me menace, pour le cas où je n'exécuterais pas cet ordre, d'une plainte au tribunal et de l'effet de ses relations personnelles à Bucarest! Connaissez-vous ce Monsieur? Inutile de vous dire que je n'ai tenu aucun compte de ces menaces, car je sais, par expérience, ce que coûte la vie en Roumanie.

Vous m'avez dit vous-même depuis longtemps que ma contribution est très suffisante. Je vous serais toutefois très reconnaissant de vous informer et de me dire ce que je dois penser de ces menaces; et d'autre part, quelles son, légalement, mes obligations envers mon fils, et jusqu' à quelle date je dois contribuer à ses dépenses d'entretien, d'éducation et d'instruction: Je vous en remercie cordialement par avance. Jean Boutière

Paris, 22 iunie 1938

Dragul meu prieten,

Călătoria noastră de nuntă a fost întreruptă de sănătatea mamei; chemați de urgență de la Nice, am găsit-o foarte suferindă și timp de mai multe zile ea a fost între viață și moarte. Am trăit, soția mea și eu, săptămîni foarte penibile, și iată de ce v-am lăsat atît de mult timp fără noutăți. În prezent, mulțumită lui Dumnezeu, draga noastră bolnavă merge ceva mai bine; este momentan într-o casă de sănătate la Bourg- à -Reine, foarte aproape de Paris, și acolo își va petrece cel puțin toate vacanțele mari. A slăbit fizic și psihic, avînd din nou probleme cerebrale, dar să sperăm că Dumnezeu ne-o va păstra încă mult timp.

Aceste complicații ale sănătății sale au antrenat și continuă să aducă pentru mine greutăți deosebit de mari, în disproporție cu mijloacele mele de existență; și iată de ce n-am mai putut, spre regretul meu, să trimit studentului dumneavoastră la Strasbourg echivalentul a 5000 lei pe care mi i-ați pus atît de amabil la dispoziție. Dar tocmai am luat măsuri pentru a mă achita față de dumneavoastră; am scris studentului dumneavoastră, pentru a ști dacă mai este încă la Strasbourg, și deîndată ce voi avea răspunsul îi voi adresa un mandat de 840 de fr., reprezentînd cei 5000 lei, în cursul bursei, care era cel al valorilor în momentul șederii mele în România. Vă rog să mă scuzați de această întîrziere nedorită.

Mama fiind acum în afară de pericol, ne gîndim, soția mea și eu, să plecăm în Polonia din 15 sau 20 iulie. Spre 15 august, îmi propun să merg să petrec cîteva săptămîni în draga voastră patrie.

Din pricina scăderii francului și a situației mele financiare dificile mă voi opri, în regiunile învecinate ale Poloniei, vreau să spun în Bucovina, în Moldova și poate în Basarabia, care sînt dealtfel părțile României pe care nu le cunosc aproape deloc.

Aș fi totuși foarte fericit să vă întîlnesc. N-ați proiecta să faceți o călătorie în aceste regiuni? Noi spunem, de asemenea, soția mea și eu, că veți veni poate în Franța la începutul verii. Am fi *foarte fericiți* să vă primim în casa noastră, unde avem loc berechet ca să vă găzduim și data plecării noastre din Paris nefiind deloc fixată (noi am putea-o amîna ușor), dumneavoastră aveți timpul să ne răspundeți și să petreceți cu noi atît timp cît veți vrea.

Dacă nu voi avea marea bucurie să vă întîlnesc în țara dumneavoastră, mi-ar plăcea să fac un popas într-una sau mai multe mănăstiri din Moldova și Bucovina și la țară, la vreun preot sau dascăl unde, natural, aș plăti pensiunea convenabilă; și v-aș fi recunoscător să mă ajutați, dacă e posibil, pentru această instalare, prin informații sau recomandări.

Păstrez totuși cea mai dragă amintire șederii pe care am făcut-o anul trecut lîngă dumneavoastră. Am fost fericit să pot, în acest an, să încep să plătesc datoria de recunoștință pe

care o am față de dumneavoastră și România, învățându-i pe studenții mei dragostea pentru limba, literatura și pentru draga noastră patrie. Voi relua mai amplu această acțiune în anul viitor, la Sorbona și la Școala de limbi orientale și va fi o mare plăcere pentru mine să primesc acolo pe compatrioții dumneavoastră și prietenii dumneavoastră.

Soția mea, care va fi încântată să vă cunoască, mă roagă să vă prezint salutările ei foarte amicale; mama speră să vă amintiți cu plăcere de ea, și vă rog să credeți, dragul meu prieten, în recunoștința și afecțiunea mea de neștrămutat.

Al dumneavoastră devotat, Jean Boutière

Prezentați cea mai respectuasă amintire mamei dumneavoastră dragi și familiei.

P.S. Vă rog să mă amintiți cu un salut prietenesc tuturor celor care la Arad au ținut să-mi arate simpatie și a căror cordialitate nu o uit.

P.S. De câteva luni, din pricina scăderii constante a francului, îi trimit lui Gh., în fiecare lună, nu 2000 lei, ci echivalentul actual al celor 300 franci francezi, să fie în jur de 1350 lei (acești 300 de franci au reprezentat 2000 lei timp de mai mulți ani), căci trebuie să mă gândesc și la îndatoririle mele față de mama, a cărei boală mă costă foarte scump. Am primit acum câțiva timp o scrisoare a unui locotenent-colonel Popescu, locatar al lui Gh. de un timp. Această scrisoare destul de insolentă și la care, vă dați seama, am judecat că e inutil să răspund, îmi ordonă, într-un fel de *ultimatum*, să reîncep să plătesc 2000 lei pe lună și să vărs diferența între acești 2000 lei și suma pe care am trimis-o lunile trecute.

El pretinde că 1350 lei pe lună nu permit să asigure la Oradea viața și instruirea unui copil. Mă amenință că în cazul în care nu voi executa acest ordin, se va plînge unui tribunal și va apela la relațiile sale personale din București! Cunoașteți pe acest domn? Inutil să vă spun că nu am ținut cont de aceste amenințări, căci știu din experiență cât costă viața în România.

Mi-ați spus chiar și dumneavoastră, demult, că contribuția mea este prea suficientă. V-aș fi foarte recunoscător să vă informați și să-mi spuneți ce trebuie să gândesc despre aceste amenințări; și, pe de altă parte, care sînt obligațiile mele legate față de fiul meu și pînă la ce dată trebuie să contribui la aceste cheltuieli de întreținere, educație și instruire. Vă mulțumesc cordial dinainte, Jean Boutière

Bibliografie

1. Ciopraga, C., *Jean Boutière și << țăranul cel mare ... >> în Viața și opera lui Ion Creangă de Jean Boutière*, Editura „Junimea”, Iași;
2. Negrilă, I., *Jean Boutière*, în *Manuscriptum*, nr. 3/1989; *Eminescu. Creangă. Caragiale. Slavici*, Editura “Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2006; *Ion Creangă – casa din Humulești și bojdeuca din Țicău*, în *România literară*, nr.1/1991; *Ion Creangă*, în *Amurg sentimental* (București), nr. 12/1996;
3. Popeangă, V., *Însemnări despre activitatea lui Jean Boutière la Oradea în volumul Catedra*, Arad, 1980;